

Океан и континент – пирати и моряци

Д. Варзоновцев

Темата за океана, който се противопоставя на вечния стремеж на човека да господства върху света е била ярко обозначена от Мелвил, Милтън, Конрад, та дори и от Хемингуей. Но поводът за това есе не е такъв. Той е съвсем модерното метафорично противопоставяне между океана – морските народи – и континенти, съответно-земните народи (Карл Шмидт). В това противопоставяне, обаче, прекалено силно звучат анахронизмите, противопоставящи, примерно, Германия на Англия и Америка.

Третирането на океана и морето в модерната, дори пост-модерната визия съществено се различава от класическата европейска традиция. В тази традиция океанът е митичната граница между живите и мъртвите. Докато морето е път, жива връзка между хората. Нещо повече, това е и „полето“, което „дарява“ хората с безценни дарове. Морето може и да „се сърди“, дори и да бъде „черно“, но се успокоява.

Все пак и морето, и океанът – и като митопоетични образи, и като „географска реалност“ – противостоят на земната твърд, на континента. Могат да кажат, че континентът е само голям остров. Това го виждаме и в гръцката митология. Но ние очевидно разграничаваме остров от континент. Не само според „големината“. Островите могат да бъдат подминати, незабелязани в мъглата. Континентът спира това движение с непреодолимостта си. Не може да бъде „заобиколен“.

В една по-северна традиция континенталното е именно дълбинното, вкорененото, вкамененото. Океанът е опасен с изменчивостта си, с многоликостта си и най-вече с непредсказуемостта. Ненадежден е и НЕПОДКОНТРОЛЕН.

Между тези два полюса се носи маса посредници-прелитащи птици, китове, облаци и – хора. Хората не могат да живеят нито в океан, нито в море. Но то ги подмамва и няма по-силно желание то да бъде преплувано за да се открие нещо невиждано, чудесно, НОВО. От античността насам множество народи са преплували морета, дори и океаните за да завоеват новата територия ...тази на континента. Имало и други – „морски“, а по-точно крайбрежни народи – търговски, пиратски (в елински смисъл на думата). Но и те не са живели в морето, а за сметка на морето и бреговете му. Тези народи посредници са успявали така да свържат различните

територии, че океанът се е превръщал ту в езеро между затворените брегове на континента, ту в река, отделяща земния континент, от отвъдния. В известен смисъл те са били нещо като гидове - срещу скромно заплащане са превеждали земните хора „на другата земя” и така им продавали спасение.

В морето и океана живеят моряци и ...пирати. И в това на пръв поглед няма нищо особено. Но да „се живее в морето” не просто е трудно, невъзможно е. Заобиколен от маси вода, човекът би умрял от жажда, ако не би носил прясната вода със себе си. На човека, живеещ в морето са му нужни множество земни съставки, без които той не би оцелял. Разбира се, при катастрофи или други нещастия някои оцеляват. Но това са твърде редки случаи, изключения.

Ето защо и моряците, и пиратите живеят в морето и океана като се обграждат от изкуствените стени на корабите си. Корабът – това не е просто конструкция или артефакт, направен от човека. Това е целият свят на човека, който живее в морето. Корабът е пренесен в океана континент, страна, територия на освоения, обживян свят. Така и го наричат – дом на моряка.

Джон Лоу – представител на т.н. актор-мрежова теория (Actor Network Theory) говори за кораба като пространствен обект, който произвежда възможност от невъзможност. Според него – „пространственостите се пораждат и привеждат в действие от разположените в тях обекти – именно с това се определят границите на възможното”(1).

Корабът е точно такъв пространствен обект, който създава възможност за живот в морето, в океана при пълната невъзможност за това. Това става благодарение на огромната мрежа от отношения между кораба и континента, между тези, които са създали кораба и тези, които го управляват след това, както и тези които го чакат „на другия” бряг, неговите стоки или известия, пренасяни от кораба заедно с хората и товарите. И като такъв корабът заедно с целия комплекс от отношения, превръщащ го в актор-мрежа, се оказва не само посредник между океана и континента, но и „проводник” на прогреса, т.е. на властта на континента върху океана.

„Като е известно, пиренейската мореплавателна техника – новите кораби и новите практики на навигацията – са изиграли ключова роля за колониалното доминиране на Европа, отбелязва Лоу. Христофор Колумб се е добрал да Централна Америка през 1492 г., Васко да Гама е стигнал бреговете на Индия през 1498. Описанието на корабите, използвани в ранните периоди на експанзията, позволява да бъдат

посочени няколко технически особености.. Тези съдове са били удобни за управление (мобилните кораби са могли бързо да се преориентират при смяна на вятъра); относително защитени от абордажа (дори атакуващите и да са успявали да влязат на борда, ги е посрещал смъртоносният огън от укрития на носа и кърмата); автономни (благодарение на напредничавите техники за навигация, които са позволявали на корабите да се отдалечават на значителни разстояния от земя и да се ползват от всичките предимства на попутни ветрове и течения), а също така са притежавали съществени транспортни възможности и са били обслужвани от немногочислените екипажи (т.е. за разлика от корабите с весла са могли да останат в морето с месеци).

Ето защо в картината на ранната португалска и испанска експанзия особено място заемат огромните кораби – галеони -, които са излизали в морето и са прекарвали в плуване до осемнадесет месеца, и са се връщали (ако са се връщали) с товар от специи или с нагребено злато. „Ако” . защото въпреки успеха на тази нова мореплавателна техника с нейните оригинални кораби и приспособените към новите условия навигационни технологии, корабите са потъвали, губили се са, а техните екипи са загивали от глад и тропически болести. Както са казвали португалците: - ако искаш да се научиш да се молиш – отивай в морето”(2).

Има обаче още едно условие за да бъде корабът именно кораб, а не дървена или метална конструкция-вещ – отношенията между него и свързаните с него обекти трябва да останат устойчиви и всичко да стои на свое място. Щурманите, враговете-араби, ветровете и теченията , екипажът, складовете, оръжието – ако цялата тази мрежа запазва устойчивостта, корабът ще остане кораб, той няма да потъне, няма да се превърне в трески, няма да бъде превзет от пиратите и враговете докато екипът му не е сломен от болестите или глада(3)

Това отбелязва и Б.Латур, който определя подобен род мрежови обекти като непроменящи се мобилности (4).

Корабът включва не само пространствените движения или отношения, но и ...моряците, както и техните контра-агенти. На свой ред те са моряци, докато са включени, интегрирани в кораба-мрежа.

Но не става дума за моряците изобщо. Пиратите също живеят на кораба и корабът живее с тях. Но РАЗЛИЧНО. Пиратите не са моряци. Пиратите съвсем съзнателно нарушават мрежовата „непроменимост” на мобилния кораб. Те се движат из

океаните НЕПРЕДСКАЗУЕМО. Те в същинския смисъл на думата са хората на океана. Както и океанът те са непредсказуеми, жестоки и ...СВОБОДНИ.

Докато моряците това са хората на континента, попаднали за известно време в морето, дори и в океана. Но и да са въоръжени моряците воюват за континент и според плана на ...държавата.

Днес за пиратите се съди не толкова по исторически документи или художествени филми. Има много екзотични „пирати” – тези по край бреговете на Сомалия. Но те не са „същинските” пирати – дори не са и моряци. Това са типични континентални племена, които решиха да си търсят прехраната като захващат търговските кораби, минаващи покрай техните територии. По същия начин както и античните „пирати” – племенни общности, грабили търговските кервани на Древния Рим.

„Същинските пирати” са били в прекия смисъл на думата новатори, те просто не са могли да живеят „по традиция” и с рутинен грабеж. Това са волни търсачи на успех – „флибустиери”. Всъщност те са и дисиденти(5). Разбира се, тях също можем да отнесем към мрежовия актор – „кораб”. Но това разширително тълкуване не дава представа за тяхната неоценима роля като агенти на модернизацията и глобализацията (6)

Тяхната мрежа е „плячка”. Доколкото „корабът” е среда и средство, „плячката” е цел и ценност, основната нагласа на живота на пирата. Точна в тази целерационална ориентация се крие не просто сходството, но и пряката генетическа връзка между флибустерите и протестантите-дисиденти.

Известна е ролята на флибустерите в борба между Кастилска Испания, претендирала за ролята на световната империя и протестантската Англия. Знае се и за това, че много от пиратските командири са имали благороднически титли и лицензии за своята дейност от короната.

Но важен е и друг момент. „Пиратството” е изключително модерен феномен, пряко свързан с исторически преврат – с индивидуализацията на жизнения път, с еманципацията на индивида в качеството му на активен субект, избиращ съдбата си съзнателно. Тъй че пиратът не е просто крадец и бандит, не е и само правонарушител, той не просто нарушава завареното положение на нещата, а и го взривява, преиначава. Но не спонтанно и ирационално. Пиратите действат изключително находчиво и нетривиално, избират най-неочаквани маршрути към целта. Но това съвсем не значи, че действат „от само себе си”. Действат рационално, защото иначе нямат шанс за успех, за плячка.

Наглед е абсурдно да се говори за дисциплинирано действие при пиратите. И те наистина не действат така, както действа институционалната машина на армейския организъм или фабрика, където дисциплината обезличава и слива индивидите в механичната маса. Пиратите са сплотени и солидарни като активни субекти и целево, а затова печелят пред механично дисциплинирания си противник. Изненадват го. По същия начин, обаче, както и един пресметлив предприемач изненадва рутинно действащия си конкурент. Както и предприемач флибустерът внимателно пресмята всички възможни и дори невъзможни средства за постигане на целта си. Често избира именно невъзможните, но не поради спонтанността и ирационалните си афекти. Той няма друг избор освен да действа иновативно, изненадващо.

Специфичната духовна организация на радикалното протестанство на дигерите особено ясно се откроява именно у „флибустерите”, защото и те се дистанцират от държавата, не приемат нейните претенции да им посочва правилния път. Но свободните търсачи на плячка не се отказват да използват държавата като средство за постигане на своите цели. Техният рационализъм и пресметливост не ги здържат „впечатлени” от мощта на държавата

Радикалният протестантизм залегна в основа на специфичното пиратско въображение – освобождава океан от диктата на континента. И „отваря” континента за индивидуалната офанзива. Океанът в крайна сметка се оказва метафоричен проект на над- и извън- държавните пространства за търсене на .. стопански ефект и реализация на индивидуалната инициатива. (7)

Протестантският „изход” от тясното каноническо пространство към друга „отворена към хоризонта” реалност-метафората на „отвореността” се оказва конструктивна основа за пиратството, за въображението на флибустера. Тук не става дума за „отваряне” на пространствено затвореното нещо, а за „изход” отвъд самото пространство и време. Образът на това е мистичния пиратски кораб – „Летящ Холандец”, който символизира именно свободното плуване извън времето и пространството.

„Плячката” води пирата в неговото безкрайно плуване. В това видимо проличава противоречие между свободата и търсената цел. Но всъщност само свободата, не само пространствената, но преди всичко на въображението оставя на пирата шанс да постигне какъвто и да било успех. Тази интенция се откроява в невъзможността на „пиратския кораб” да бъде и мрежов пространствен обект, какъвто е простия

кораб. „Летящият Холандец“ е илюзорен, той само отдалеч и в мъгла прилича на същински кораб. В прекия смисъл той е ужасен за погледа на дисциплинирания моряк, изобщо не може да бъде. Най-малкото не може да плува и затова се „рее“ свободно над океана, пори въздуха, а не водата. Свободен е. Флибустерският порив към плячката успя да размие пространството, да разкъса времето и да превърне континента в океан, „отвори“ го за свободната инициатива. Флибустерите заплащат скъпа цена за този свой пробив, изчезват, сменени от филистерите и днес ги няма, а в морето продължават да живеят само моряците и да се препитават разбойните племена. Но благодарение на свободното пиратство океанът се освободи от властта на континента, „се отвори“ и мигновено се оказа опитомен от моряците. Снабдени с новите технологии те все по-плътно обживяват това ново и безкрайно пространство, запълват го цялото с карти и маршрути – правят го надеждно и контролируемо „от самото себе си“.

Бележки:

1. John Law Objects, Spaces and Others In “Theory, Culture and Society”N5/6, 2002) p.3-4
<http://www.lancs.ac.uk/fass/sociology/papers/law-objects-spaces-others.pdf>,
2. Op.cit., p. 3-4
3. Op.cit., p. 4
4. Bruno Latour ‘Drawing Things Together’, pp. 19-68 in Michael Lynch and Steve Woolgar (eds), Representation in Scientific Practice. Cambridge, MA: MIT Press. 1990
5. Olivier Abel L’ocean, le puritain, le pirate „Esprit”, Juillet 2009.
6. Antoine Garapon L’immaginaire pirate de la mondialisation Esprit, Juillet 2009
7. Olivier Abel Anthropologie de la flibuste et theologie radicale protestante Esprit, Juillet 2009, p.112-113